

Irina ȘIHOVA,
Iulii PALIHOVICI

CHIȘINĂUL INTERBELIC ÎN MEMORIA EVREILOR (II)

Rezumat

Chișinăul interbelic în memoria evreilor (II)

Prima parte a articolului publicată în volumul XXVII al Revistei de Etnologie și Culturologie (vezi: <http://ethnology.ich.md/wp-content/uploads/Sihova.Palihovici.pdf>) conține o scurtă referire la istoria evreilor din Chișinău, în care au fost prezentate sinagogile și instituțiile de învățământ din oraș, precum și amintirile evreilor localnici, corelate cu locuri importante pentru Chișinău, cum ar fi Sinagoga Corală și alte sinagogi, ieșiva, liceele și gimnaziile Principesa Dadiani, Regina Maria, Jeanne d'Arc, Colegiul profesional pentru fete evreice. În partea II, prezentată aici, vom vorbi despre instituțiile evreiești de caritate: spitale, orfelinate, aziluri, precum și locul lor în istoria orașului și în memoriile private ale evreilor din Chișinău. Civilizația evreiască se distinge prin atitudinea sa specială față de caritate. Tradițiile de sprijin individual și comunitar pentru văduve și orfani, bolnavi și neputincioși, vârstnici și săraci au fost și rămân un factor important în viața socială evreiască. Societățile de binefacere erau asociații voluntare independente de comunitate; veniturile lor constau în principal din cotizațiile membrilor, donații unice (pentru colectarea cărora se organizau evenimente speciale: serate, loterii, piețe de caritate) și doar într-o mică măsură – din chetă. Deseori, astfel de societăți atrăgeau în rândurile lor toți sau aproape toți evreii bogați din localitate, devenind astfel cele mai mari asociații evreiești. O parte semnificativă a organizațiilor caritabile de tip tradițional sau semi-tradițional, create anterior, au intrat sub egida lor; în plus, au existat multe instituții de caritate publice noi, instituții de învățământ, asociații de cooperare, fonduri de ajutorare a victimelor pogromurilor și refugiaților.

Cuvinte-cheie: Chișinău, evrei, istorie orală, arhitectură, caritate, spital evreiesc, azil.

Резюме

Межвоенный Кишинев в памяти евреев (II)

Первая часть статьи, опубликованная в XXVII номере Журнала этнологии и культурологии (см: <http://ethnology.ich.md/wp-content/uploads/Sihova.Palihovici.pdf>), содержит краткую историю евреев Кишинева, а также место в ней синагог и учебных заведений города, рассмотренных с еврейской точки зрения. Во второй части, представленной здесь, мы поговорим о еврейских благотворительных организациях: больницах, приютах, богадельнях, а также об их месте в истории города и в личных воспоминаниях евреев Кишинева. Еврейская цивилизация отличается особым отношением к благотворительности. Традиции индивидуальной и общинной поддержки вдов и сирот, немощных и больных, пожилых и неимущих были и остаются важным фактором в еврейской общественной жизни. Благотворительные организации были независимыми

общественными объединениями; их доход складывался в основном из членских взносов, разовых пожертвований (для сбора которых организовались специальные мероприятия: вечера, лотереи, благотворительные базары) и лишь в небольшой степени – из коробочного сбора. Часто такие общества привлекали всех или почти всех богатых евреев в местности, становясь, таким образом, крупнейшими еврейскими объединениями. Под их эгиду перешла значительная часть традиционных или полутрадиционных благотворительных организаций, созданных ранее; кроме того, появилось много новых общественных благотворительных организаций, образовательных учреждений, ассоциаций сотрудничества, фондов помощи жертвам погромов и беженцам.

Ключевые слова: Кишинев, евреи, устная история, архитектура, благотворительность, еврейская больница, приют.

Summary

Interwar Chisinau in the memory of the Jews (II)

The first part of the article, published in the XXVII issue of the Journal of Ethnology and Culturology (<http://ethnology.ich.md/wp-content/uploads/Sihova.Palihovici.pdf>), contains a short history of the Jews of Chisinau, as well as the location of synagogues and educational institutions in the city, considered from a Jewish perspective. In the second part, presented here, we will talk about Jewish charitable organizations: hospitals, orphanages, almshouses, as well as their place in the history of the city and in the personal memories of the Jews of Chisinau. The Jewish civilization is distinguished by its special attitude to charity. Traditions of individual and community support for widows and orphans, the sick and helpless, the elderly and the poor have been and remain an important factor in Jewish social life. Charitable organizations were independent public social associations; their income consisted mainly of membership fees, one-time donations (for the collection of which special events were organized: parties, lotteries, charity bazaars) and only to a small extent – from box collections. Often such societies attracted all or almost all of the wealthy Jews in the area, thus becoming the largest Jewish associations. A significant part of the traditional or semi-traditional charitable organizations created previously came under their auspices; in addition, many new public charitable organizations, educational institutions, cooperation associations, and funds to help victims of pogroms and refugees have appeared.

Key words: Chisinau, Jews, oral history, architecture, charity, Jewish hospital, asylum.

III. INSTITUȚIILE EVREIEȘTI DE CARITATE

Cultura evreiască se deosebește printr-o atitudine specială față de caritate. Tradițiile de binefacere au fost și rămân un factor important în viața socială evreiască. Porunca *țedaka* (צדקה, milă în ebraică) este o componentă importantă a iudaismului.

În Rusia, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, caritatea evreiască era strâns legată de comunitate. Regulamentul privind cheta, publicat în 1844 și valabil până în 1917, prevedea că încasările din cheta obligatorie ar trebui folosite, printre altele, pentru „obiecte de binefacere și caritate”. Câțiva ani mai târziu, guvernul a decretat ca „instituțiile caritabile evreiești, acolo unde există” se vor supune administrației sinagogii; același document explica: aceste instituții includ orfelinatele [șpitale] înființate pe lângă unele sinagogi, societățile de ciocli etc.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, odată cu creșterea activității publice a evreilor, situația lor economică s-a înrăutățit ca urmare a noilor restricții privind dreptul de ședere în conformitate cu Regulamentele provizorii din 1882, a pogromurilor, introducerii în 1895–1898 a monopolului de stat pentru vin etc. În 1898, evreii nevoiași reprezentau, conform estimărilor Societății de Colonizare Evreiască, 25–37% din numărul lor total, iar schimbările modului lor de viață tradițional a dus la o creștere rapidă a numărului societăților evreiești de caritate din Rusia. Acestea erau încă în mare parte strâns legate de comunități, iar principala sursă a veniturilor lor era cheta obligatorie, dar au apărut multe lucruri noi în activitățile acestor societăți: de exemplu, dacă înainte se acorda prioritate vizitelor bolnavilor la domiciliu, acum atenția principală se îndrepta asupra creării spitalelor permanente, farmaciilor, secțiilor de recuperare. Conform datelor incomplete ale Societății de Colonizare Evreiască, în 1898, 1984 de asociații și instituții caritabile funcționau în 25 de provincii din Zona de Ședere și Regatul Poloniei, inclusiv 947 în Regiunea de Nord-Vest, 413 în Regiunea de Sud-Vest, 193 în Regiunea de Sud, iar în Regatul Poloniei – 431. Printre acestea se numărau 665 societăți de asistență medicală, 350 case de împrumut, 291 organizații caritabile, 180 adăposturi, 126 aziluri, inclusiv pentru bătrâni, 112 spitale, 56 cantine și ceainării ieftine.

Sistemul evreiesc de filantropie, ca atare, a început să prindă contur în Rusia abia după 10 iunie 1897, când autoritățile au aprobat „Statutul-model al societăților de ajutor nevoiașilor”; un an mai târziu, numai în provinciile Zonei de Ședere și Regatul Poloniei, au fost fondate 86 organizații evreiești create în conformitate cu acest statut, iar până la sfârșitul anilor 1900 acestea au apărut în aproape toate localitățile în care locuiau compact evreii. Societățile de binefacere erau asociații voluntare independente de comuni-

tate; veniturile lor constau în principal din cotizațiile membrilor, donații unice (pentru colectarea cărora se organizau evenimente speciale: serate, loterii, iar-maroce de caritate) și doar într-o mică măsură – din cheta obligatorie. Deseori, astfel de societăți atrăgeau în rândurile lor toți sau aproape toți evreii bogați din localitate, devenind astfel cele mai mari asociații evreiești. O parte semnificativă a organizațiilor caritabile de tip tradițional sau semi-tradițional create anterior au intrat sub egida lor; în plus, au existat multe instituții de caritate publice noi, instituții de învățământ, asociații de cooperare, fonduri pentru ajutor victimelor pogromurilor și emigranților. Cele mai importante societăți evreiești de ajutor nevoiașilor, al căror buget anual a ajuns la 30–60 mii de ruble, au apărut în Chișinău, Ekaterinoslav, Harkov, Lodz, Sankt Petersburg, Bialystok, Elisavetgrad și alte centre mari.

Evreimea din Basarabia, în cea mai mare parte, nu era foarte bogată. „Analiza repartizării ocupațiilor evreilor în provincia Basarabia, conform rezultatelor primului recensământ al populației din Rusia din 1897, arată că doar aproximativ 30% din populația evreiască din provincie (jumătate din bărbați și doar 10% dintre femei) își câștigau de sine stătător existența” (Шихова 2017: 350). Astfel, chiar și la Chișinău, comunitatea evreiască, relativ bogată, avea în permanență grijă de a susține cele mai vulnerabile părți ale societății: văduve, orfani, bătrâni solitari.

Orfelinatele evreiești

Orfelinatele pentru cultura evreiască sunt un fenomen relativ târziu și s-au răspândit abia în secolul XX, mai ales, ca urmare a Marelui Război, pandemiei de gripă spaniolă și a pogromurilor anti-evreiești masive, în urma cărora mii, dacă nu zeci de mii de copii evrei au fost lipsiți de familii și adăpost. Mai devreme, în cultura evreiască, era larg răspândită adopția individuală – orfanii sau copiii din familii sărace cu mulți copii erau primiți în familii mai bogate.

Cel mai vechi orfelinat evreiesc din Chișinău a fost orfelinatul pentru băieți, deschis în 1900 – inițial într-o clădire mică de pe st. Kievskaya (31 august), de unde apoi s-a mutat într-o casă mai mare, iar în 1913 s-a terminat construcția propriei clădiri cu trei nivele, conform proiectului arhitectului Țiganco (autorul clădirii Muzeului de etnografie, acum clădirea principală a MNEIN). Cincizeci de băieți evrei locuiau în 25 de camere (Копанский 2002: 238). Orfelinatul ducea întotdeauna lipsă de bani, dar iată cum descrie ziarul „Бессарабская почта” sederul Pesahului anului evreiesc 5693: „Sala mare este inundată de lumini. Șaptezeci de orfani stau țațoș la masă. Ei poartă bonete ca uniformă. Costume festive noi. Nu există absolut nici o urmă de singurătate pe fețele copiilor. O masă decență pentru un orfelinat bucură ochiul” (Бессарабская

почта 1933). Poate că articolul din ziar conținea o oarecare „înfrumusețare a realității”, dar un lucru este sigur: de-a lungul celor 40 de ani de existență a orfelinatlui, conducerii sale i s-a reproșat adesea lipsa de inițiativă în atragerea de fonduri caritabile, dar nicio dată n-a fost acuzată de furt sau corupție.

Orfelinatul pentru fete evreice a fost fondat cu 20 de ani mai târziu, în anul 1920, de către Elena Babici, personalitate distinsă a Chișinăului, care avea grijă de orfani dar și de văduvele evreice și nevoiașii, care au suferit în urma Primului Război Mondial, ori au fugit de pogromurile din Ucraina.

La început, în februarie 1920, primele 27 de fete orfane, eleve ai viitorului orfelinat, au fost adăpostite la Spitalul Evreiesc. Dar în spital, așa cum vom vedea mai târziu, nu erau suficiente locuri pentru pacienți și pentru cei aflați în îngrijire, iar energica de neoprit Elena Babici, prin Comitetul Doamnelor, pe care îl conducea, a reușit să adune bani pentru o clădire nouă. După câteva luni, în aprilie 1920, adăpostul s-a mutat în propria clădire de pe strada Ostrovskaia 8 (acum strada Alexandru Lăpușeanu). Însă, deși era mare, clădirea nu era adaptată șederii permanente și studiilor câtorva zeci de copii: nu exista o sufragerie comună, erau probleme de igienă, iar cele cinci dormitoare în care dormeau toți, nu se aeriseau destul. Elena Babici din nou adună sume mari pentru reconstrucția clădirii: „Acum orfelinatul va conține 3 dormitoare mari, unde pot încăpea cu ușurință până la 100 de copii, o sală de mese cu geamuri venețiene mari, o baie, încăperi de serviciu etc.”, scria în „Beccapabckoe слово” (Беccapabckoe слово 1927).

Una dintre fetele care și-a petrecut o mare parte din copilărie în orfelinatul evreiesc a fost Șlima Goldstein, născută pe 17 februarie 1930, la o zi după moartea tatălui ei. A trăit în orfelinat cu sora ei mai mare, până la închiderea unității în 1940. Amintirile ei ne permit să ne imaginăm cum era clădirea orfelinatlui: „Orfelinatul s-a stabilit într-o casă cu două nivele. La parter erau două dormitoare, unul pentru fete mai mari și unul pentru copii mici. Tot la parter era o sufragerie și o sală mare, unde aveam mese, ne jucam și unde fetele mai mari își făceau temele. <...> În jurul clădirii era un gard înalt și nu puteam vedea decât ramurile de sus ale copacilor bătrâni. Nu aveam voie să mergem în grădină. Când am început să studiem religia, am aflat despre iad și paradis. Mi-am imaginat că această grădină este un paradis și îmi doream atât de mult să merg acolo” (<https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein>).

Șlima își mai amintește: „Purtam uniforme negre cu gulere albe, le spălam o dată pe săptămână. Și tot o dată pe săptămână făceam duș. O dată pe lună mergeam la baia comunală, unde, în timp ce făceam baie, hainele noastre erau tratate contra păduchilor” (<https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein>).

[ps://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein](https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein)).

Orfelinatul supraviețuia din donații, nu întotdeauna existau suficienți bani, iar condițiile de viață erau, în consecință, destul de dure. Șlima își amintește că senzația de foame a însoțit-o toată copilăria, rar se întâmpla să fie sături: „Nu am avut suficientă mâncare în orfelinat. Mâncam terci din boabe de orz, mei, iar la prânz – supă subțire cu o felie de pâine, dar fără unt sau ulei, aceasta era mâncarea cu un conținut scăzut de calorii, rar aveam carne sau pește – numai de sărbători. Îmi amintesc că am visat mereu să am la fel de multă mâncare pe cât îmi doream, iar celelalte fete simțeau la fel. <...> Mâncam pâine cu felii de mere coapte, era un deliciu. Merele erau culese din grădina orfelinatlui. Odată, am întârziat la cină. Bucătarul mi-a dat supa ce a rămas: era groasă, cu tăieței, fasole și carne și am mâncat după plac de mi-am amintit multă vreme de această supă, gândindu-mă cât de norocoasă am fost” (<https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein>).

Cu toate astea, în orfelinat se învăța și se respectau obiceiurile evreiești: „Urmăream tradițiile evreilor. Vineri mergeam la sinagogă. <...> Seara, fetele mai mari aprindeau lumânări și sărbătoream Șabatul. Respectam sărbătorile evreiești în orfelinat. De Hanuka am avut clătite cu cartofi, gogoși cu gem și ni s-au oferit mici cadouri. Ne-am fi simțit mai bine doar dacă ne-ar fi dat mai multe clătite și gogoși – nu puteam avea nicio dată suficientă mâncare. De Purim aveam costume făcute pentru noi: gulerașe și măști de hârtie și cântam melodii vesele. <...> Sărbătoarea mea preferată era Pesah. Cu câteva zile înainte de sărbătoare, îngrijitorul cu soția sa au curățat clădirea, au schimbat perdelele și fețele de masă și atunci știam că vine sărbătoarea. Ne-am așezat la masa festivă și am așteptat-o pe patroana orfelinatlui nostru, Elena Babici cu soțul ei. Nu știu cine era soțul ei, posibil să fi fost un om de afaceri, pur și simplu veneau mereu împreună. Nu-mi amintesc dacă era toată mâncarea în conformitate cu Hagada, dar eram fericiți că avem supă fierbinte de vită, pui, ouă, cartofi – era o mulțime de mâncare care să ne facă să ne simțim fericiți” (<https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein>).

Interesant este că micuța Șlima (care avea maxim patru ani!), i-și amintea de vizita (sau vizitele?) la orfelinat a Elenei Babici, care a murit în 1934. Se pare că această femeie avea o carismă atât de puternică, încât chiar și copiii mici o puteau simți.

Când, în 1940, autoritățile sovietice au preluat administrația în Basarabia, orfelinatul evreiesc pentru fete a fost închis. Toți orfanii orașului au fost adunați într-o singură unitate centrală. Șlima Goldstein și sora ei erau printre ei.

Spitalul evreiesc

Datele apariției spitalului evreiesc diferă. „Spi-

talul evreiesc a fost fondat înainte de 1812, în 1843 a primit statut oficial” (Centrul istoric al Chișinăului) se afirmă pe site-ul informațional „Centrul istoric al Chișinăului”. Repertoriul monumentelor de arhitectură „Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea” zice și el că: „fondat înainte de 1812, Spitalul Evreiesc a primit statut oficial abia în 1843” (Repertoriul monumentelor de arhitectura 2010: 207).

Iacov Copanschi, referindu-se la raportul Brighittei Covarschi «Становление еврейского здравоохранения в Кишиневе в XIX веке» la Simpozionul internațional «История, язык и культура еврейского народа» (Коварская 1995: 59) este mai rezervat în exprimare: „Cea mai veche instituție medicală de caritate din regiune era Spitalul Evreiesc din Chișinău. A început să se formeze la începutul secolului al XIX-lea, separat de spitalul orașului, care a fost deschis în 1817” (Копанский 2002: 25).

Aceste date recurente, pe jumătate legendă, despre existența spitalului evreiesc înainte de 1812 provin exclusiv din memoriile doctorului Sluțchi, care din auzite (el însuși fiind născut în 1851) scria: „Potrivit informațiilor mele, spitalul evreiesc din Chișinău exista încă sub oblăduirea turcească și mult timp a fost singura instituție medicală, nu numai din Chișinău, ci din toată Basarabia” (Слуцкий 2019: 78). Ei bine, doctorul Sluțchi încă putea întâlni atunci, în jurul anului 1877, când a intrat în serviciu, bătrâni care își aminteau cum era spitalul cu 65 de ani înainte.

Spitalul de pe strada Nikolaevskaia 172–174 (astăzi strada Columna 150), a fost construit după planurile lui Țalel Ghingher, evreu, cunoscut arhitect din Chișinău. Inițial a fost prevăzut pentru 110 paturi, cu bucătărie coșer proprie, sinagogă și mikva. Forma actuală a complexului de clădiri a spitalului a dobândit-o spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Paragraful I din Statutul spitalului spunea: „Spitalul are scopul de a oferi îngrijiri medicale evreilor bolnavi de ambele sexe, care locuiesc în Chișinău și, în cazul locurilor disponibile, evreilor aflați în vizită, precum și celor de alte credințe” (Копанский 2002: 26). Nu numai tratamentul și consultul, dar și medicamentele, pansamentele, precum și adăpostirea în azil, pentru cei săraci erau gratuite.

Numărul de paturi creștea de la an la an: 30 în 1857, 110 în 1899, 200 în 1911 etc., iar administrația spitalului s-a luptat pentru tot mai mult, deoarece acest număr nu era suficient pentru 50.000 de evrei chișinăuieni.

Un paragraf special al Statutului reglementa stabilirea locurilor personalizate: „Filantropii pot stabili paturi permanente în spital, cu condiția ca banii, odată donați pentru înființarea fiecărui pat, să aducă venituri de cel puțin 120 de ruble pe an. Dacă donatorul dorește să atribuie patului un nume, trebuie solicitată

permisiunea corespunzătoare în conformitate cu procedura stabilită” (Копанский 2002: 30). Fragmente ale tăbliilor menționate au fost descoperite recent în timpul reconstrucției clădirilor istorice ale spitalului.

Spitalul ocupă un loc important în amintirile chișinăuienilor. În memoriile medicului șef al spitalului (din momentul în care noua clădire a spitalului a fost pusă în funcțiune în 1899 și până la moartea sa în 1934), Moïșe Sluțchi „Мои воспоминания из детства, юности и полувекковой врачебной и общественной деятельности за три четверти века” (Amintirile mele din copilărie, tinerețe și jumătate de secol de activități medicale și sociale timp de trei sferturi de secol), o jumătate bună din text este dedicată spitalului, ce e firesc, din moment ce doctorul Sluțchi a dat spitalului 54 (!) de ani din viață.

El își amintește perioada când a fost angajat ca „medic asistent suplinitor, fără remunerare” (Слуцкий 2019: 81): „Clădirile spitalului, dărăpănate, înghesuite, nu îndeplineau cele mai elementare cerințe de igienă spitalicească și erau atât de mici ca dimensiuni încât nu puteau găzdui mai mult de 40–60 de persoane, dar, în realitate, împreună cu azilul, aici erau îngrijite aproximativ 120 de persoane. Clădirile spitalului aveau o aripă care a supraviețuit până acum și în care erau două camere a azilului pentru bărbați și două – pentru femei; acum acolo au rămas numai o parte din femei. <...> O aripă lungă și mai dărăpănată se învecina cu clădirea azilului, care adăpostea două bucătării și cămări. Clădirea principală, alăturată acestei aripi, era spitalul în sine. Această clădire consta din două jumătăți (pentru femei și bărbați – n. a.), legate, chiar și pe vreme senină, printr-un coridor semi-obscur, deoarece era iluminat doar de o fereastră mică de tavan. Despre aerisirea acestui coridor, fie măcar naturală, nu putea fi vorba. <...> Înghesuia era de așa natură încât a fost necesar să se așeze câte doi pacienți pe un pat, iar câteodată, chiar și pe podea. Toți acești pacienți de tot soiul împărțeau o baie comună primitivă și o latrină comună, situate sub același acoperiș cu clădirea spitalului. Aceeași latrină era folosită și de cei din azil, care trebuiau să traverseze coridorul deschis și rece” (Слуцкий 2019: 85-86).

În 1903 spitalul a oferit ajutor și tratament victimelor Pogromului din Chișinău. Medicul șef al spitalului, Moïșe Sluțchi, scria despre acele zile în memoriile sale: „În sala de așteptare a spitalului, am găsit un număr mare de răniți, iar în curtea spitalului erau mulți sănătoși, mai ales femei și copii care se ascundeau în spital. Se auzeau gemete, plânsuri, țipete. În curând aproape tot personalul medical s-a adunat și am început lucrul. O parte din medici și asistente au rămas în sala de așteptare. Aici se triau răniții: cei mai gravi au fost însoțiți sau duși pe targă și internați în blocul chirurgical special, nu demult deschis; cei cu

răni ușoare au fost tratați aici, la fața locului. În zona de recepție, rănilor au fost curățate de murdărie și puf și bandajate (puful din perinele și pernele rupte zbura în aer și se lipea de rănilor proaspete). Însă cei răniții ușori, după ce au primit ajutorul necesar, nu au îndrăznit să plece și au rămas în incinta spitalului, stabilindu-se pentru noapte în barăcile de vară libere. O altă parte a personalului, împreună cu mine, lucra în pavilionul chirurgical, oferind asistență grav răniților. Pe lângă leziuni fizice, aproape toate victimele au suferit și traume psihice: erau nervoase, erau agitate, unii delirau sau chiar aveau halucinații. <...> Mulți aveau crize de isterie. Iar fluxul celor răniții și ucșiți nu se oprea. Un birjar pe care îl cunoșteam, și cu care deseori călătoream, adusesse la spital un bărbat grav rănit și plecase; o jumătate de oră mai târziu i-au adus cadavrul pe propria trăsură. Și în iadul ăsta trebuia să lucrez” (Слуцкий 1930: 10-11).

În 1940, când, în urma pactului Molotov–Ribbentrop, Moldova a devenit sovietică, spitalul a fost redenumit Spitalul Municipal nr. 4 și cu acest nume există și astăzi.

Azilurile evreiești

O altă categorie a celor care aveau nevoie de asistență caritabilă erau evreii vârstnici și bolnavi, rămași fără sprijinul familiei. Pentru aceștia, s-au organizat aziluri. Cel mai vechi, menționat și în memoriile lui Sluțchi, Azilul Mare, a funcționat pe lângă Spitalul Evreiesc aproape de la începutul existenței sale, cel puțin din 1827. La sfârșitul anilor 1870, doctorul Sluțchi descria azilul așa: „În aceleași camere ale azilului, în absența altor încăperi, erau consultați și bolnavii din ambulatoriu; în secțiile de bărbați, mai spațioase, era o masă și scaune pentru medic și pacient, însă în secția pentru femei medicul stătea pe pervazul geamului. În azil nu era nici baie, nici măcar o latrină primitivă”. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost construite două clădiri specializate, una pentru bărbați și alta pentru femei, cu câte 30 de paturi fiecare. Din păcate, condițiile din azil lăseau mult de dorit: „O clădire gri cenușie, cu tencuială căzută, bare de fier în ferestre, bătrâni care rătăcesc în halate de închisoare, în papuci scofălciți și șosete găurite” (Копанский 2002: 219).

Azilul construit pe stradela Popovschi (acum – Țirilson 8–10) arăta diferit. „Monument de arhitectură de valoare locală, inclus în Registrul de monumente de istorie și cultură a municipiului Chișinău, alcătuit de Academia de Științe. A fost construit în al doilea deceniu al secolului XX, construit în stil eclectic, stilizare istorică. Este un complex alcătuit din două clădiri – o sinagogă și un azil pentru bătrâni, unite printr-o anexă, construite concomitent.

Sinagoga este ridicată pe un plan rectangular, alungit, orientat cu latura lungă în adâncul parcelei, cu fațada îngustă pe linia roșie a străzii. Sala de rugă-

ciuni este luminată prin ferestre aranjate în două registre, cu încăperi ritualice etajate. Fațada are o compoziție simetrică, în care este reflectată structura clădirii, divizată în două registre de golurile ferestrelor, cu un rezalit central. Registrul de jos, care corespunde parterului, este cu bosaje horizontale. Decorul fațadei este eclectic, cu detalii baroce.

Azilul este o clădire construită în două etaje, pe un plan rectangular, aliniat străzii Rabi Țirilson. Planurile etajelor sunt identice, cu un culoar central și distribuirea camerelor de o parte și alta. Fațada este simetrică, cu două rezalite, care continuă motivele decorative ale sinagogii. Paramentul este divizat prin lesene, instalate în plinurile dintre golurile de ferestre în arc ogival la etaj și rectangularare – la parter” (Centrul istoric al Chișinăului).

Astăzi ruinele clădirii, care la începutul secolului XX era numită „micul palat”, se află într-o stare deplorabilă: „O ușă largă de la fațadă duce într-un un hol mare, luminos și înalt, iar din acesta se întinde un coridor larg și luminos. Camerele sunt extrem de curate și confortabile. Paturi cu plasă de sârmă, dulapuri cu câte paturi există în cameră (2–3), dulapuri, mese, scaune și lavoare. Nici urmă de cazarmă. Plăcut, distractiv, confortabil și, ce e mai important, curat. Curățenia este de-a dreptul olandeză. Ei poartă îmbrăcăminte evreiască, dar fără tradiționalele zdrențe a evreilor săraci. Bucătăria, camera de rugăciune, sala de mese, baia cu cadă – totul este neobișnuit de curat” (Копанский 2002: 221).

Amintirile și mărturiile realităților trecute, îmbogățite cu date istorice, ajută ca prezentarea Chișinăului să fie vie și mai plină, așa cum a fost și așa cum locuitorii săi au văzut-o și își amintesc. Cu siguranță vom continua să colectăm aceste dovezi ca să le împărtășim cititorilor noștri.

Referințe bibliografice

<https://www.centropa.org/biography/shlima-goldstein> (vizitat 8.11.2020).

Centrul istoric al Chișinăului. În: <http://www.monument.sit.md/columna/150/> (vizitat 8.11.2020).

Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură. Chișinău: ARC, 2010.

Бессарабская почта. 12 апреля 1933, № 3786 / Bessarabskaia pocita. 12 aprelea 1933, №3786.

Бессарабское слово. 30 сентября 1927, № 987 / Bessarabskoe slovo. 30 senteabrea 1927, № 987.

Коварская Б. Становление еврейского здравоохранения в Кишиневе в XIX веке. În: Международный симпозиум «История, язык и культура еврейского народа». Кишинев, 1995. / Covarskaia B. Stanovlenie evreiescogo zdavoohranenia v Kishineve v XIX veke. În: Mejdunarodnii simpozium „Istoria, iazik i culitura

evreiscogo naroda”, Kishinev, 1995.

Копанский Я. М. Благотворительные организации евреев Бессарабии в межвоенный период 1918–1940. Кишинев: Pontos, 2002. / Copanskii Ia. M. Blagotvoritelnie organizatsii evreiev Bessarabii v mejvoenii period 1918–1940. Kishinev: Pontos, 2002.

Слуцкий М. Б. Мои воспоминания из детства, юности и полувековой врачебной и общественной деятельности за три четверти века. М.–СПб.: Нестор-История, 2019. / Slutskii M. B. Moi vospominania iz detstva, iunosti i poluvekovoi vracebnoi i obscestvnnoi deiatlinosti za tri cetverti veka. M.–SPb.: Нестор-История, 2019.

Слуцкий М. Б. В скорбные дни. Кишинёвский погром 1903 года. Кишинев: Типография М. Авербуха, 1930 / Slutskii M. B. V scorbnie dni. Kishiniovskii pogrom 1903 goda. Kishinev: Tipografia M. Averbuha, 1930.

Устав Кишиневской еврейской больницы и состоящей при ней богадельни. Кишинев, 1908. / Ustav Kishiniovskoi evreiskoi bolinitsi i sostoiascei pri nei bogadelini. Kishinev, 1908.

Irina Șihova (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Ирина Шихова (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Irina Shikhova (Chisinau, Republic of Moldova). PhD, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: jewish.heritage.md@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4315-6585>

Iulii Palihovici (Chișinău, Republica Moldova). Doctorand, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Юлий Палихович (Кишинев, Республика Молдова). Докторант, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Iulii Palihovici (Chisinau, Republic of Moldova). PhD student, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: j.h.moldova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3044-0205>